

СТАТТІ

УДК 94 (477) 1954-1964

**М.С.ХРУЩОВ І ПОБУТОВІ УМОВИ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ:
СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД**

Бодрухина Ірина Миколаївна, аспірант кафедри «Історія України», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганськ.

Анотація

У даній роботі розглядаються сучасні підходи щодо проблеми поліпшення житлових і побутових умов життя населення Донбасу в часи хрущовської відлиги. Робиться висновок, що в цілому реформи у даній сфері життя суспільства не досягли бажаного результату. Проте, слід зазначити, що значного рівня досягло забезпечення житлом населення. Однак, саме шахтарські селища практично не зазнали змін у покращенні побутових умов життя їхніх мешканців. Наприкінці зазначеного періоду погіршилось постачання харчів до шахтарських міст. Культурна сфера також розвивалась незадовільними темпами. У цілому проведення хрущовських перетворень у регіоні мало свої особливості. Життя селян покращила пенсійна реформа, але укрупнення колгоспів негативно сказалося на їх матеріальному рівні.

***Ключові слова:** відлига, реформи, зміни у соціальній сфері, побутові умови життя населення Донбасу, рівень життя населення, колгоспи, життя сільського населення, матеріальний рівень, шахтарські міста, шахтарські селища.*

ВСТУП

У сучасній Україні постало завдання суттєво поліпшити соціально-побутове становище населення, створити належні умови його життєдіяльності, адже це є запорукою утвердження стабільності в суспільстві. Науковий інтерес до вивчення побуту й дозвілля населення України полягає в необхідності реалізації двох важливих завдань: подолати відставання вітчизняної науки від зарубіжної у дослідженні цієї теми та змінити перспективи написання історії за рахунок аналізу життя пересічних громадян.

Саме на ці роки припадає часткове послаблення адміністративно-командних методів управління державою, великомасштабні реформаційні заходи в соціально-культурній сфері, складні й суперечливі процеси десталінізації радянського суспільства.

МЕТА РОБОТИ

У зв'язку з цим перед історичною наукою постає завдання визначення складових побуту та дозвілля міського населення Донбасу в другій половині 1950 – першій половині 1960-х рр., дослідження рівня задоволення матеріальних і духовних потреб жителів міст у житлі, їжі, одязі, взутті, у медичному обслуговуванні, у відпочинку, розвагах, самоосвіті, спорті.

Отже, важливість окресленого дослідження зумовлена недостатньою науковою розробкою означеної проблеми з огляду на нові підходи в історіографії,

відсутністю у багатьох роботах саме повсякденного виміру історії життя суспільства і держави.

РЕЗУЛЬТАТИ (основний текст роботи)

Історія розвитку соціальної сфери Донбасу у другій половині ХХ ст. узагалі, й проблема соціально-побутових умов життя населення вказаного регіону зокрема, в історіографії вивчена недостатньо глибоко й всебічно. У ряді таких фундаментальних праць, як «История технического развития угольной промышленности Донбасса» [1], «История городов и сёл Украинской ССР: Ворошиловградская область» [2], «История городов и сел. Украинской ССР: Донецкая область» [3], «История рабочих Донбасса» [4] Але у вказаних працях здебільшого однобічно висвітлюються складні процеси, які відбувалися в соціальній сфері Донбаського промислового регіону, наголос робиться тільки на позитивних моментах, тож можна твердити, що вони несуть на собі печать застарілої методології й підходів, які на сьогодні нарешті вже подолані в сучасній історичній науці.

Як зазначає О.В.Бровар, у працях 70-80-х років ХХ ст. зусилля учених «спрямовувалися в русло висвітлення позитивних змін, що сталися в середовищі марксистсько-ленінської соціальної тріади – «робітничий клас, селянство й інтелігенція». У цей час вже відпала необхідність доводити «нерозривний союз» цих класів та верств. Натомість, повстало завдання науково підтвердити сутність трансформацій, що відбулися всередині кожної з них» [5, с. 35].

Якісно новий етап у розвитку вітчизняної історіографії розпочався в другій половині 80-х рр. ХХ ст., а особливо зі здобуттям Україною незалежності в 1991 році. Помітно змінилася тематика наукових праць, значно розширився доступ науковців до архівних та спеціальних фондів, з'явилася реальна можливість більш повно, об'єктивно і неупереджено висвітлювати історичні процеси та події. Відійшли в минуле так звані принципи класовості та партійності, які на догоду офіційній ідеології активно насаджувались в історіографії. динамічністю й початком духовного розкріпачення. Багато сучасних дослідників указують на суттєве покращення стану радянського суспільства з позицій якісних характеристик загальносвітового прогресу.

В.М.Литвин зазначає, що за добу М.Хрущова політичний режим «не відрізнявся від сталінського за всіма параметрами, крім одного: він уже не міг використовувати масові репресії як засіб, що регулював і контролював суспільно-політичне життя» [6, с. 150]. На думку А.О.Саржан, Донбас за розвитком соціально-побутової інфраструктури і умов життя його населення «займав одне з останніх місць у республіці» [7, с. 224].

Значний інтерес у контексті висвітлення ряду ключових проблем історії України післясталінської доби становлять праці С. Кульчицького, В. Барана, В. Даниленка, П. Панченка, Ю. Шаповала. У них на основі широкої джерельної бази проаналізовано хід десталінізації, розкрито процеси суспільно-політичного та національно-культурного розвитку УРСР, історію державно-церковних відносин, процес лібералізації суспільно-політичного життя в Україні у 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст., реорганізаційні заходи в сільському господарстві, соціально-культурній сфері, державному управлінні. Дослідники глибоко розкрили складний і суперечливий процес десталінізації радянського суспільства, показали

обмеженість реформ М. Хрущова. Аналітичні розвідки авторів стосовно природи пост-сталінського суспільства, глибокі висновки та узагальнення дають розуміння важливості «історичного повороту» до лібералізації державного життя, подолання «фрагментарного підходу» у висвітленні життя та діяльності такої непересічної особистості, як М. С. Хрущов, щоби вибудувати цілісну картину тієї доби. Для нашого дослідження ці праці мають переважно методологічне значення.

Проблеми матеріального становища працівників вугільної галузі Донбасу вивчали З. Г. Лихолобова, А. Н. Данілін [8; 9]. На підставі широкого кола джерел вони доходять висновку, що шахтарі отримували найбільші прибутки порівняно з іншими категоріями робітників, проте були дуже погано забезпечені житлом, комунально-побутовими послугами. Водночас питання добробуту працівників інших галузей залишилися поза увагою науковців.

Ще в радянські часи розглядались засоби розв'язання житлової проблеми. Житлова проблема в містах Донбасу завжди стояла гостро. До того ж її значно ускладнювала посилена урбанізація, що спостерігалась внаслідок реформ М. С. Хрущова та фактичної ліквідації колгоспно-кріпацької системи. Отримавши паспорти вчорашні сільські мешканці почали мігрувати до міст у пошуках більш забезпеченого рівня життя.

Е.В.Клопов розглядав житлове питання разом з історією розвитку робітничого класу [10]. Я.Г.Олейніченко розглядає історію житлового будівництва [11]. Праця Л.Д.Вітрук безпосередньо присвячена питанням поліпшення соціально-побутових умов життя трудівників [12]. Г.Борисовський розглядав зміни в архітектурі будівель, плюси й мінуси переходу на типові проекти забудови [13].

Власне соціально-побутовим умовам життя населення України в другій половині ХХ ст. присвячена монографія Л. В. Ковпак . Але дана праця охоплює досить великий історичний проміжок часу (1945 – 2000 рр.), тому як сам період 1953 – 1964 рр., так і проблема, що нами досліджується, висвітлюються побіжно. Л.В.Ковпак зазначає, що «можливості соціальних реформ, поліпшення добробуту населення були скуті планово зарегламентованою економікою, недостатньо залучалися фінансово-економічні важелі» [14, с. 46].

Після ХХ з'їзду партії почався так званий період «відлиги», коли демократичні процеси привели до поживлення в культурній сфері. Проте ідеологічний диктат партії не слабшав. Цензура сковувала «розум, волю та активність людей», контролювала всю духовну й культурну сферу життя. [15, с. 104]. Головліт контролював пресу, радіо, мистецтво на основі нових правил державної таємниці. Багато видань знищувались, як іноземні, так і «шкідлива» та «застаріла» література. Також у виданнях виправлялись «помилки». Сталінське обласне управління цензури було найбільшим і мало 33 особи [16, с. 107].

Г.Г.Кривчик намагається виявити різницю між інтелігенцією міст і села. Він підкреслює, що головна відмінність між селом і містом полягає у сфері культури, оскільки у місті «зосереджені професійні митці, які свідомо й цілеспрямовано формують культуру. Культуру високу – академічну чи масову – широкого вжитку. На селі ж культура первісно виступала як форма буденного життя людини» [17, с. 25]. Проте, як зазначає О.В.Бровар, специфіка культурних процесів у Донбасі «впливала головним чином з особливостей формування виробничого та кадрового потенціалу» [18, с. 179].

Проблеми, пов'язані з творчою інтелігенцією Донбасу вказаного періоду розглядала в своїй дисертації Г.С.Сергієнко. Вона дійшла висновку, що в період контрольованого лібералізму «цілеспрямована політика радянської влади щодо формування нової інтелектуальної верстви стала головною причиною корінних трансформацій у сприйнятті творчою інтелігенцією свого суспільно-культурного призначення. Політика і заходи, що проводились у життя радянською владою, спричинили деформацію в ментальній сфері української інтелігенції» [19, с.1].

Інші наукові розвідки, що стосуються так званого хрущовського періоду, розкривають лише окремі аспекти нашої теми, наприклад, умови життя студентства [20], стан соціально-побутової сфери на селі [21], бродяжництво й жебрацтво, яке теж являло собою вияв важкого матеріального життя й недоліків побуту населення УРСР [22], релігійну поведінку населення [23], побут і дозвілля міського населення УРСР [24] тощо.

Дослідженню побуту та дозвілля міського населення Української РСР у 1950 – 1980 рр. присвячена дисертація В. М. Вовка [245]. У ній розкриваються як соціально-побутові умови життя міського населення республіки, так і задоволення його культурних потреб. Однак у ній відсутні матеріали, які стосувалися б Донбасу, хоча, досліджуючи матеріал щодо міст районного підпорядкування, напевне, треба було приділити увагу й таким містам Донбасу. Міста ж обласного рівня, як бачимо, ним не досліджувалися зовсім.

Якщо наприкінці доби Й.Сталіна головним фактором поліпшення добробуту людей було зниженні цін, то в наступні роки ставка робилася на підвищення зарплатні. А.О.Саржан зауважує, що підвищення зарплатні «сприяло збільшенню грошових прибутків у населення, проте за умов товарного дефіциту, низької якості промислових виробів, багато людей не могли раціонально використати зароблені гроші, тому значна їх частка осідала в ощадних касах». Умови життя літніх людей покращила пенсійна реформа 1956 р. Але і цей крок уряду не дозволив «забезпечити достатнього рівня життя переважної більшості людей» [17, с. 229].

ВИСНОВКИ ТА НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, слід зазначити, що побутова інфраструктура забезпечує матеріальні умови життя населення, створює необхідну основу для раціональної організації діяльності людини. І в цьому зв'язку слід відразу зазначити, що умови життя населення Донбасу в досліджуваній період були неадекватними його внеску у формування індустріальної потужності країни.

Отож, і досі в науковому плані проблематика соціально-побутових умов життя населення Донбасу досліджується досить фрагментарно або узагальнено. Тому й подальше всебічне вивчення змін в соціальній сфері, насамперед у соціально-побутовій інфраструктурі Донбасу взагалі й відповідних змін у соціально-побутових умовах життя населення регіону в 1953 – 1964 рр. залишається важливою й актуальною проблемою.

Література

1. История технического развития угольной промышленности Донбасса. В 2 т. / гл. ред. А. Н. Щербань. – К. : Наук. думка, 1969.
2. История городов и сел Украинской ССР: Ворошиловградская область. – К. : Глав. ред. УСЭ, 1976.
3. История городов и сёл Украинской ССР: Донецкая область. – К. : Глав. ред. УСЭ, 1976.

4. История рабочих Донбасса. В 2 т. / гл. ред. Ю. Ю. Кондуфор. – К. : Наук. думка, 1981.
5. Бровар О.В. Соціальний вимір розвитку вугільної промисловості Донбасу упродовж 1943-1964-х рр. у радянській історіографії /О.В.Бровар. // Історичні і політичні дослідження. – 2009. - № 1 (41). – С. 32-39.
- 6.Литвин В.М. УКРАЇНА у другому повоєнному десятилітті (1956-1965)/В.М.Литвин.– К.: Видавничий дім «Лі-Терра», 2004.
- 7.Саржан А.О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х – кінець 80-х рр. ХХ ст.:Монографія /А.О.Саржан. – Донецьк: ООО «Лебедь», 2004.
8. Вугільний Донбас у другій половині ХХ століття / В. М. Василенко, О. М. Данілін, З. Г. Лихолобова та ін. – Донецьк, 2001.
9. Данилин А. Н. Материальное положение шахтеров и их семей в 50-е – первой половине 60-х гг. // Нові сторінки історії Донбасу. Кн. 7. – Донецьк, 1999. – С. 161 – 174.
10. Клопов Э. В. Рабочий класс СССР: Тенденции развития в 60-70-е годы. – М.: Мысль, 1985.
11. Олейниченко Я. Г. Дом, в котором мы живем. – К.: Политиздат Украины, 1988.
12. Витрук Л. Д. Улучшение социально-бытовых условий жизни трудящихся УССР. – К.: Наукова думка, 1986.
13. Борисовский Г. Архитектура и быт // Новый мир. – 1957. – №5. – С. 227 – 233.
14. Ковпак Л.В. Найближча історія: Україна 1945-2000 /Л.В.Ковпак. – К.: Наш час, 2007.
15. Баран В.К. Цензура в системі тоталітаризму /В.К.Баран.// Сучасність. – 1994. - № 6. – С. 104 – 117.
16. Коваль М.В. Українська РСР у період відбудови і розвитку народного господарства (1945-1955) / М.В.Коваль // УІЖ. – 1990. - № 4. – С. 80-87.
17. Кривчик Г.Г. Протиріччя культурного розвитку українського села у 1960-80-ті рр. /Г.Г.Кривчик.// Укр. іст. журнал. – 2002. - № 5. – С.24-34.
18. Бровар О.В. Розвиток мережі культурно-мистецьких установ у шахтарських містах Донбасу: 1943-1964 рр. /О.В.Бровар.// Історичні і політичні дослідження // 2009. - № 2. – С. 174-190.
19. Сергієнко Г.С. Творча інтелігенція Донбасу в період контрольованого лібералізму (середина 50-х – середина 60-х рр. ХХ ст.) /Автореф. дис. канд. історичних наук. – 07.00.01. – історія України. – Луганськ: СНУ ім. В.Даля, 2009.
20. Хоменко Н. Студентство у навчальному процесі: повсякденний вимір (1950 –60-ті рр.) /Н.Хоменко// Український історичний збірник. – К., 2007. – Вип. 10. – С. 214 – 228.
21. Романюк І. М. Соціально-економічні та культурні процеси в українському селі у 50-х – першій половині 60-х рр. ХХ ст. / І. М. Романюк : [автореф. дис... доктора історичних наук. 07.00.01. Історія України]. – Чернівці. 2006.
22. Швидкий В. П. Бродяжництво й жебрацтво як елементи соціального життя в Україні у першій половині 1950-х років / В. П. Швидкий // Український історичний журнал. – 2007. – №1. – С. 149 – 168.
23. Бондарчук П. М. Релігійна поведінка православних віруючих в Україні: особливості й тенденції змін (середина 1940-х – середина 1980-х рр.) / П. М. Бондарчук // Український історичний журнал.. – 2007. – №3. – С. 138 – 152.
24. Ісайкіна О. Побут і дозвілля міського населення України в повоєнний період (1945 – 1955 рр.) / О. Ісайкіна : [автореф. дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01. Історія України]. – К., 2006. –
25. Вовк В. М. Побут та дозвілля міського населення України в 50-х - 80-х рр. ХХ століття: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 /В.М.Вовк// Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди» / Віталій Миколайович Вовк — Переяслав-Хмельницький,2007.

REFERENCES

1. Shcherban A., (1969), «The history of technical development of the coal industry of DonbasIn 2 vol.», Naukova Dumka, Kyiv.

Випуск 36

2. «The history of the towns and villages of the Ukrainian SSR: Voroshilovgrad region», (1976), Kyiv.
3. «The history of the towns and villages of the Ukrainian SSR: Donetsk region», (1976), Chief ed. USE, Kyiv.
4. «The history of the workers of Donbas. In 2 vol.», (1981) ed. Yu. Konduphor, Naukova Dumka, Kyiv.
5. Brovar O., (2009), «The social dimension of development of the coal industry of Donbas during 1943-1964-ies. in the Soviet historiography», The historical and political research, №1 (41). p. 32-39.
6. Lytvyn V., (2004), UKRAINE in the second post-war decade (1956 – 1965), The publishing house of the «Lee-Terra», Kyiv.
7. Sarzhan A., (2004), «Changes in the socio-economic sphere of Donbas. The second half of the 40-ies – late 80-ies. XX century: Monograph», «Swan» LTD, Donetsk.
8. Vasilenko V., Danilin O., Likhoblobova Z., (2001), «Donbass coal in the second half of the twentieth century», Donetsk, .
9. Danilin A., (1999), «The material status of the miners and their families in the 50-th – the first half of the 60-ies», New pages in history of Donbas. Vol. 7., Donetsk, p. 161 - 174.
10. Klopov E., (1985), «The working class of the USSR: development Trends in the 60-70-ies», Mysl, Moscow.
11. Olyeynichenko Ya. (1988), «The House We Live In», Politizdat of Ukraine, Kyiv.
12. Vitruk L., (1986), «Improvement of social conditions of life of the workers of the Ukrainian SSR», Naukova Dumka, Kyiv.
13. Borisovskiy G., (1957), «Architecture and Life», Novyi mir, № 5, p. 227 – 233.
14. Kovpack L., (2007), «The nearest history: Ukraine 1945 – 2000», Nash Chas, Kyiv.
15. Baran V., (1994), «Censorship in the system of totalitarianism», Suchasnist, № 6. p. 104 – 117.
16. Koval M., (1990), «The Ukrainian Soviet socialist Republic in the period of restoration and development of the national economy (1945 – 1955)», UIZH, № 4, p. 80 – 87.
17. Kryvchyk G., (2002), «The contradictions of the cultural development of the Ukrainian village in the 1960 – 80-ies.», Ukrainian Historical Journal № 5, p. 9 – 34.
18. Brovar O. (2009), «Development of a network of cultural and artistic institutions in the mining towns of Donbas: 1943 – 1964», The historical and political studies, № 2, p. 174 – 190.
19. Sergienko G., (2009), «The creative intelligentsia of Donbas in the period of controlled liberalism (in the middle of the 50's – middle of the 60-ies XX cent.)», EUNU named after Volodymyr Dahl, Luhansk.
20. Khomenko N., (2007), «The studentship in the educational process: the daily measurement (1950 – 60-ies.)», Ukrainian historical collection, Kyiv, p. 214 – 228.
21. Romaniuk I., (2006), «Socio-economic and cultural processes in the Ukrainian village in the 50's – the first half of the 60-ies XX cent», Abstract of the dissertation of the doctor of historical Sciences History of Ukraine, Chernivtsi.
22. Shvydkyi V., (2007), «Vagrancy and begging as elements of social life in Ukraine in the first half of the 1950-s», Ukrainian historical journal, № 1. p. 149 – 168.
23. Bondarchuk P., (2007), «Religious behaviour of Orthodox believers in Ukraine: peculiarities and tendencies of changes (mid-1940s through the mid-1980s.)», Ukrainian historical journal, № 3, p. 138 – 152.
24. Isaikina O., (2006), «Life and leisure of the urban population of Ukraine in the post-war period (1945 – 1955)», Abstract of the dissertation of the candidate of historical Sciences History of Ukraine]. – K., . –
25. Vovk V., (2007), «Life and leisure of the urban population of Ukraine in the 50-s – 80-ies. XX cent.)», Pereyaslav-Khmelnytsky.

Бодрухина И.Н. Н.С.ХРУЩЕВ И УСЛОВИЯ БЫТА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ ДОНБАССА: СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД.

В данной работе рассматриваются современные подходы относительно проблемы улучшения жилищных и бытовых условий жизни населения Донбасса во время хрущевской оттепели. Делается вывод, что в целом они не достигли желаемого результата. Вместе с тем следует отметить, что значительного уровня достигло обеспечение жильем населения. Однако в шахтерских поселках практически не произошло изменений в улучшении бытовых условий их жителей. В конце указанного периода ухудшилось обеспечение продуктами питания шахтерских городов. Культурная сфера также развивалась медленными темпами. В целом проведение хрущевских изменений в регионе имело свои особенности. Жизнь сельского населения улучшила пенсионная реформа, но укрупнение колхозов негативно сказалось на их материальном уровне.

Ключевые слова: оттепель, реформы, изменения в социальной сфере, бытовые условия жизни населения Донбасса, уровень жизни населения, колхозы, жизнь сельского населения, материальный уровень, шахтерские города, шахтерские поселения.

Bodrukhyina I. N.S. KHRUSHCHEV AND THE LIVING TERMS OF DONBAS POPULATION: MODERN VIEW.

The article deals with the modern research principles concerning the process of the improvement the being and living terms of Donbas population in Khrushchev's Thaw. There approved that the expected results weren't achieved in general in this process.

Though, it should be noted that the provision of housing for the population reached a high level. However, in mining settlements there have been no changes in the improvement of the living conditions of their inhabitants. At the end of this period, the provision of food of mining towns had deteriorated. Also the cultural sphere had been developing slowly. In general, the changes of Khrushchev in the region had its peculiarities. Life of the rural population had been improved by pension reform, but consolidation of kolkhozes had a negative impact on their living standard.

Key words: Khrushchev's Thaw, social development, being and living terms of Donbas population, kolkhozes, life of the rural population, living standard, mining towns, mining settlements.

Рецензент: Михайлюк В.П., доктор історичних наук, професор.

Стаття подана
29.03.2012